

УДК 55:549:069(477)

ГЕОЛОГО-МІНЕРАЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ОДЕСЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ: ІСТОРІЯ І СЬОГОДЕННЯ

В. Усенко, О. Чепіжко, Г. Кандиба

*Одеський національний університет імені І. І. Мечникова,
вул. Дворянська, 2, 65082 Одеса, Україна
E-mail: svp53@list.ru; u-vp@ua.ru*

Фонди геолого-мінералогічного музею Одеського національного університету імені І. І. Мечникова почали формуватися з 1817 р. Історія музею відображає історію університету в різні періоди. Нині музей є центром історичної і наукової спадщини геології в Одесі, активно пропагує геологічні знання.

Ключові слова: геолого-мінералогічний музей, мінералогічна колекція, Одеський університет.

Геолого-мінералогічний музей Одеського національного університету імені І. І. Мечникова є одним з найстарших природничих наукових музеїв класичних університетів України. Заснування музею збігається з заснуванням самого університету 1865 р. Основою для його організації були колекції та обладнання, передані Рішельєвським ліцеєм (відкритий 1817 р.) Одеському (Новоросійському) університету. Свідченням цього є один взірець – великий кристал кварцу, на грані піраміди якого вирізано напис: “Минералогическому кабинету от ученого форшмейстера 10-го класса Шульца. 1818 г.” [1, 2, 4].

У колекціях зібрано взірці мінералів, гірських порід та палеонтологічні знахідки. Їх спочатку збирали й зберігали при кабінеті геології, геогнозії та палеонтології. У різні роки тут працювали професори І. Маркузен, М. Берштейн, І. Мечников. Проте, будучи професорами зоології, вони найбільшу увагу приділяли розвитку відділу палеонтології; відповідно, 1869 р. кабінет геології та геогнозії відділився в самостійну структуру. Відділ палеонтології розвивався також самостійно і досяг статусу Палеонтологічного музею. Завідувачем кабінету геології та геогнозії 1871 р. став відомий російський мінералог М. Єрофєєв. Йому вдалося збагатити колекції мінералів і гірських порід, використовуючи дублікати з Гірничого інституту Санкт-Петербурга.

У 1872 р. кабінет геології та геогнозії розділено на два окремі кабінети: мінералогії та геогнозії. Мінералогічним завідував проф. М. Головкінський. З 1877 р. у кабінеті працював лаборантом Р. Прендель (з 1884 р. – приват-доцент при кафедрі мінералогії). Пізніше (1890) його призначено екстраординарним професором кафедри мінералогії Одеського університету і завідувачем кабінету мінералогії. Він присвятив кабінетові 18 років наукової і педагогічної діяльності. Саме тому Р. Прендель посідає особливе місце в історії кабінету. Він заснував колекцію метеоритів, яка починалася з тих, що впали на Одещині, – *Одеса* та *Гросслібенталь*. Сьогодні колекція найліпша в Україні та Європі [1–5].

Після розділення більша частина колекцій перейшла до інших кабінетів. Коштів на поповнення колекцій мінералів університет і Міністерство освіти майже не виділяли; нові взірці для музею отримували з геологічних зібрань, збирали в польових експедиціях, були подарунки від приватних осіб, значно меншу частину купували.

Наприкінці XIX ст. мінералогічний кабінет Одеського університету став вагомим науковим осередком на півдні Російської імперії. У 1897 р. кабінет відвідали учасники VII Міжнародного геологічного конгресу, зокрема, видатні геологи О. Карпінський, О. Іностранцев, Г. Абіх, Є. Еммонс та ін.

До розформування Одеського університету 1921 р. в мінералогічному кабінеті працювали М. Єрофеев (1871), Н. Головкінський (1871–1886), Р. Прендель (1886–1904). Протягом 1890–1927 рр. кабінетом, а потім і мінералогічним музеєм завідував М. Сидоренко. Він багато працював над упорядкуванням колекцій, визначав взірці порід і мінералів, упорядковував та класифікував їх [1, 4, 5]. У 1933 р., коли після низки реорганізацій Одеський університет відновили, кабінет мінералогії отримав статус мінералогічного музею. До 1941 р. ним завідували проф. О. Олексій та доц. В. Мільгевська-Рутковська. Після війни фонди музею значно розширились і збагатились. Це було пов'язане з активізацією геологічних досліджень в університеті, адже на геологічне відділення прийшли молоді енергійні вчені та з'явилися нові наукові напрями дослідження.

З 60-х років XX ст. фонди музею поповнювали матеріалами, які отримували під час геологічних експедицій і виконання науково-виробничих договірних робіт, проходження навчальних і виробничих практик студентів. В Одеському університеті отримали реальне втілення нові наукові програми досліджень, пов'язані з вивченням речовинного складу гірських порід території України, сучасних відкладів шельфу Чорного моря, Світового океану, що також сприяло поповненню музейних фондів новими взірцями. У цей період утвердилася нова назва – петрографо-мінералогічний музей. У різні роки музеєм завідували Н. Ричковська, Л. Іщенко, пізніше – Т. Волкова, В. Усенко.

Керівництво університету 1961–62 рр. ухвалило рішення про переведення мінералогічного музею, розміщеного в трьох великих залах головного корпусу на вул. Дворянська, 2, у новий корпус геолого-географічного факультету (провулок Шампанський, 2), виділивши для цього тільки один зал. Це значно обмежило розвиток музею в перспективі. Нині приміщення музею має 125 м².

У фондах музею експонують і зберігають понад 13 500 взірців мінералів, гірських порід і руд з усіх кутків земної кулі (рис. 1).

Музей складається з двох головних відділів – мінералогічного та геологічного [1, 4].

У мінералогічному відділі є колекції мінералів за класами, органічних сполук, псевдоморфоз, природних і штучних кристалів, біомінеральних утворень, самоцвітного каміння, залізо-манганових утворень дна Світового океану, мінеральних утворень одеських каменоломень (катакомб), а також геохімічна та онтогенічна колекції. Серед експонованих взірців – друза гірського кришталю з г. Казбек масою понад 30 кг (передана музею 1897 р.), добре сформований монокристал димчастого кварцу з Приполярного Уралу масою 40 кг, жеода аметисту з Бразилії масою близько 20 кг.

Геологічний відділ представлений систематичною петрографічною колекцією, колекціями порід основних петротипів України, метеоритів (64 взірці), корисних копалин України, Уралу, Кавказу, Карелії, Середньої Азії, Кольського півострова, лав Везувію, вулканічних утворень Кавказу й Камчатки, а також колекцією будівельних матеріалів.

Рис. 1. Вітрини геолого-мінералогічного музею
Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Історію і традиції мінералогії й геології в Одеському національному університеті імені І. І. Мечникова відображають історичні колекції наукових приладів (мікроскопи, гоніометри, фізичні прилади), бібліотека, колекція іменних дарів учених, співробітників і випускників університету (рис. 2). По суті, нині ця частина експозиції музею особливо актуальна, адже державний інтерес до геології в Україні значно послабився, геологічну галузь поступово й методично руйнують [1, 3, 4].

Музей упродовж усієї історії є навчальною базою для студентів-геологів і географів. Співробітники музею беруть участь в організації навчальних практик у Карпатах і Криму. Зазначимо, що Р. Прендель як віце-голова Кримського гірського клубу був одним із перших організаторів геологічної практики для студентів геологічного факультету. З 1891 р. проводять геологічні екскурсії по околицях Одеси, у Криму, на Кавказі. Нині основне джерело надходження музейних експонатів – навчальні геологічні практики студентів, дари співробітників кафедри й факультету, випускників і приватних осіб. Нещодавно музей поповнено колекцією гірських порід з Екваторіальної Гвінеї (Африка).

Однією з найважливіших функцій музею завжди є зберігання і систематизація фондодового матеріалу. Наш музей упродовж короткого історичного періоду пережив декілька трансформацій і зміну місця розташування. Все це позначилося на вигляді й стані музею, його приміщенні та фондах. Тільки після ремонту нинішнього приміщення (2001) ми змогли продовжити впорядкування і систематизацію колекцій музею. Нині створюють комп'ютерну базу даних, провадять оформлення експозицій. Завдяки раціональному переплануванню ми змогли збільшити експозиційні площі, поповнивши їх новими вітринами, отриманими як пожертви від приватних осіб, однак площ для експонування наявних колекцій не вистачає.

Рис. 2. Колекція приладів геолого-мінералогічного музею Одеського університету.

Традиційно музей є одним з центрів публічної діяльності класичних університетів. У ньому проводять екскурсії для учнів і вчителів міста й області, а також інших регіонів України. Ця частина діяльності музею важлива для освіти населення, пропаганди геологічних знань. На жаль, мала площа приміщення музею і зношеність будівлі факультету накладають обмеження на обсяги екскурсійної діяльності [3].

Геолого-мінералогічний музей є багатофункціональним підрозділом. Уже давно, з 1987 р., у музеї розвивається гемологічний напрям. Музей співпрацює з Південним гемологічним центром, що є регіональним підрозділом Державного гемологічного центру України при Міністерстві фінансів. Співробітники музею проводять консультації для організацій і приватних осіб з питань загальної та технічної мінералогії й петрографії, зокрема, діагностику і вивчення різних знахідок – мінеральних артефактів природного й техногенного походження, а також археологічних артефактів. У цьому напрямі музей співпрацює з Археологічним музеєм Одеси.

Основна проблема музею Одеського університету, як і інших природничих музеїв університетів України, – нема фінансування і статусу. Якщо фінансування є компетенцією університетів, то питання статусу багато в чому зумовлене недоліками законодавчої бази. Нині закони й положення, які регулюють музейну діяльність, за змістом не відповідають реаліям становища музеїв як навчально-наукових підрозділів вищої школи країни. Особливо гостра проблема для нашого музею – відсутність площі для зберігання фондів, підготовки взірців для зберігання й експонування, а також нестача площі для розширення експозиції, що не дає змоги повністю розкрити потенціал музею.

Незважаючи на ці труднощі, значущість природно-історичних музеїв полягає в їхній функціональній важливості для науки й культури як місця збереження шедеврів історії,

мистецтва і натуральних експонатів – шедеврів природи (мінералів, гірських порід і палеонтологічних решток). У цьому основне призначення музеїв як інститутів науки і культури, що мають загальнолюдське значення. Геолого-мінералогічний музей Одеського національного університету імені І. І. Мечникова й надалі буде осередком науки і культури південного регіону України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Ларченков Е. П. Геология в Одесском университете. Очерки истории кафедры общей и морской геологии / Е. П. Ларченков, О. П. Кравчук, А. О. Кравчук. – Одесса : Феникс, 2009. – 530 с.
2. Маркевич А. И. Двадцатипятилетие Императорского Новороссийского университета / А. И. Маркевич. – Одесса, 1890. – 142 с.
3. Мінералогічний музей Одеського університету, його значення в підготовці фахівців-геологів / В. Усенко, О. Чепіжко, В. Кадурін, С. Кадурін // Мінерал. зб. – 2002. – № 52, вип. 1. – С. 24–28.
4. Одесский университет 1865–1990 / [И. П. Зелинский, Л. А. Ануфриев, М. Е. Раковский и др.]. – Киев : Либідь, 1991. – 160 с.
5. Яцко И. Я. Геологические науки в Одесском (Новороссийском) университете в дореволюционный период / И. Я. Яцко // Очерки по истории геологических знаний. 1953. – Вып. 2.

*Стаття: надійшла до редакції 22.05.2012
прийнята до друку 29.05.2012*

GEOLOGICAL-MINERALOGICAL MUSEUM OF THE ODESA UNIVERSITY: HISTORY AND MODERNITY

V. Usenko, O. Chepizhko, H. Kandyba

*I. I. Mechnikov National University of Odesa,
2, Dvoryanska St., 65082 Odesa, Ukraine
E-mail: svp53@list.ru; u-vp@ya.ru*

Funds of Geological-Mineralogical Museum of I. I. Mechnikov National University of Odesa have been formed in 1817. The history of Museum reflects the history of the University during different periods. Now Museum is the centre of historical and scientific geological heritage in Odesa, it actively promotes the geological knowledge.

Key words: Geological-Mineralogical Museum, mineralogical collection, Odesa University.

ГЕОЛОГО-МИНЕРАЛОГИЧЕСКИЙ МУЗЕЙ ОДЕССКОГО УНИВЕРСИТЕТА: ИСТОРИЯ И НАСТОЯЩЕЕ

В. Усенко, А. Чепижко, Г. Кандыба

*Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова,
ул. Дворянская, 2, 65082 Одесса, Украина
E-mail: svp53@list.ru; u-vp@ua.ru*

Фонды геолого-минералогического музея Одесского национального университета имени И.И. Мечникова начали формироваться с 1817 г. История музея отражает историю университета в разные периоды. Сейчас музей является центром исторического и научного наследия геологии в Одессе, активно пропагандирует геологические знания.

Ключевые слова: геолого-минералогический музей, минералогическая коллекция, Одесский университет.